

İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği

İzmir’de 1935 yılında “İzmir esnaf ve işçisini mesleki alakaları ve devlet yasaları dahilinde yürütmek ve bilhassa aralarında içtimai ve sıhhi yardımları genişletmekle beraber iktisadi esaslar dairesinde yükselmelerini ve milletin ana varlığı içinde kendi varlıklarına ve rejime her veçhile bağlı ve faydalı kılmak” amacı ile açılan birliktir.

Cumhuriyet Halk Partisi tüm dernekleri kontrol altına alma kararı aldığı 1927 kongresinin ardından 1931 yılında yeni düzenlemelerle birçok derneği kapatmış; yeni kurumlar oluşturmak suretiyle toplumsal yaşamdaki ağırlığını daha da arttırmıştır. Parti-devlet anlayışının yerleştirildiği bu yıllarda gerçekleşen işçi ve esnaf örgütlenmesi de CHP’nin bu yapılanmasının bir parçası olarak gelişmiştir. CHP’nin Üçüncü Büyük Kongresi olan 1931 tarihli kongresinde kabul edilen programda Türkiye’de sınıf kavramının reddedilip çalışma zümrelerinin olduğu belirtiliyordu. Küçük çiftçiler, Küçük Sanayiciler ve Esnaf, Amele ve İşçi, Serbest Meslek Sahipleri, Sanayiciler, Büyük Arazi ve İş Sahipleri ve Tüccarlar olarak beş başlıkta ele alınan çalışma zümrelerinin içerisinde “amele ve işçi” zümresine de yer veriliyordu. Ayrıca Umumi İdare Heyeti içerisinde yapılan görev dağılımında oluşturulan dört grup ve bu gruplara bağlı on üç büro içerisinde yer alan C grubunun görevi *“Bu grup memleketin iktisadi faaliyetleri, fırka programında yazılı sınıflar üzerinde çalışacak ve programımızın ruhunu teşkil eden sınıf mücadelelerine mahal vermeden hepsi arasında ahenk ve müvazenet tesis için konacak kanunlar ve Fırka esaslarını yürütmek için çalışacaktır. İşçi ve esnaf üzerindeki dikkat noktalarını tespit etmek üzere Umumi İdare Hey’etinin yaptığı talimat ayrıca gönderilecektir.”* sözleri ile tanımlanıyordu.

1935 tarihli CHP Dördüncü Büyük Kongresi’nde kabul edilen programın 68. maddesinde işçi ve esnaf örgütlenmesine dair *“Türk İşçilerini ve esnafımızı, ulusun ana varlığı içinde, o varlık için kuvvet ve fayda verici yolda ve parti programının çerçevesi içinde, örgütlenmeyi iş edineceğiz.”* sözlerine yer veriliyordu. Bu doğrultuda kongre sonrası CHP Genel Sekreterliği’nden CHP İl Başkanlıklarına yazılar gönderilerek öncelikle işçi ve esnafın örgütlenmesi için gerekli esasların saptanması istenmiş ve kurulu olan örgütlerin eksikliklerine dair bilgilendirmeler yapılmıştır.

CHP merkezinde işçi ve esnaf örgütlenmeleri ile ilgili alınan bu kararların ve yapılan çalışmaların teoriden pratiğe döküldüğü yer İzmir olmuştur. CHP İzmir Örgütü, CHP Programında yer alan ve il başkanlıklarına gönderilen yazılarla duyurulmaya çalışılan bu görüşleri büyük ölçüde hayata geçirmeyi başarmıştır. İlk olarak işçilerin CHP’ye üye olarak kaydedilmesi ile çalışmalara başlanılır. CHP İzmir İl Başkanlığı’nı Hacim Muhittin Bey’in (Çarıklı) yürüttüğü sıralarda CHP’ye üye olan işçi sayısı 1500’lere ulaşır. Sonrasında Avni Bey’in (Doğan) CHP İzmir İl Başkanlığı yıllarında da çalışmalara devam edilir, özellikle işçi ve esnaf cemiyetlerinin tam anlamı ile denetim altına alınması yolunda adımlar atılır. Öte yandan İzmir Valisi Kazım Dirik 11 Aralık 1934 tarihli bir beyanname yayınlayarak İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği’nin kurulmasına ilişkin somut bir adım atar. Vali Kazım Dirik önceden kurulmuş olan *“... esnaf ve işçi cemiyetlerinin şekil ve idarelerinde bazı aksaklıklar görülmüştür”* sözleri ile başladığı beyannameye şu sözlerle devam eder: *“Sıhhi, içtimai ve iktisadi gayeler üzerine teşekkül etmiş olan bu cemiyetleri daha canlı ve memlekete daha faydalı bir vaziyete sokabilmesi için her sınır müessesede çalışan bütün esnaf ve işçiler (...) kanuni ahkama tamamen riayet etmeleri, aksi takdirde haklarında Ceza Kanununun 326. maddesine göre kanuni takibat yapılacağını ehemmiyetle bildiririm.”*

Bu uyarı cümlesi ile başlayan beyanname 6 madde ile devam eder. Maddelerde bütün esnaf ve işçilerin üye oldukları cemiyetlerden kayıt ve hüviyet cüzdanı almak mecburiyetinde oldukları; ayrıca *“bütün sınaî, ticarî müesseselerde*

atölye ve mağaza ve dükkanlarda çalışmakta olan her sınıf işçi ve çırakların mensup oldukları cemiyetlere kaydettirilmesi" ve yeni hüviyet cüzdanı almaları; 1 Ocak 1935 tarihinden 1 Mart 1935 tarihine kadar hüviyet cüzdanı almayanları çalıştıran müessese ve ticarethane sahiplerinin hakkında kanuni işlem yapılacağı; cemiyete üye olan işçilerin yevmiyelerinden işveren tarafından makbuz mukabilinde aidat kesilmesi; cemiyete mensup olan herkesin tüzüğe uygun hareket etmesi ve bu hareketlerin belediye zabıtası ve polis tarafından denetim altına alınacağı belirtilmiştir.

Vali Kazım Dirik'in bu beyannamesinin ardından yapılan çalışmalar hız kazanır ve İzmir'de öncelikle 1935 yılının ilk aylarında birliğe dahil edilecek 32 kuruluşun yeni yönetimleri belirlenmiş, yeni seçilen bu yönetimler 13 Mart 1935 tarihinde yaptıkları kongrede İzmir İşçi ve Esnaf Birlikleri Genel Bürosu'nu oluşturmuşlardır. Büronun kuruluşu İzmir Ticaret Odası tarafından 24 Nisan 1935 tarihinde onaylanmıştır. Kuruluşu onaylanan bu Genel Büro merkez heyeti, daimi heyet ve umumi büro birimlerinden oluşmuştur. Bu yapılanması ile İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği açılıncaya kadarki ara dönemde faaliyet göstermiştir.

Bu ara dönem 25 Ağustos 1935'te CHP İzmir İşçi-Esnaf Kurumları Birliği'nin kurulması ile son bulur. Dönemin İktisat Vekili tarafından 25 Ağustos 1935 tarihindeki açılıştan sonra yayınlanan bültende CHP İzmir İl Başkanı Avni Doğan birliğin kuruluş gerekçesini İzmir'de CHP'ye bağlı ancak ayrı ayrı örgütlenen ve faaliyet gösteren derneklerin birleştirilerek gereksiz masraf ve dağınıklaktan kurtulmak olarak açıklamıştır. Birliğin Ana Tüzüğü 1936 yılının ilk aylarında kabul edilir ve 1940 yılında yeniden düzenlenir.

İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği kurulduğunda bünyesinde 15'i işçi ve 17'si esnaf derneği olmak üzere toplamda 32 dernek bulundurmıştır. Birlik içerisinde hem işveren yani esnaf hem de işçinin bir arada olması önemli bir detay olarak nitelendirilmiştir. 1935 yılı itibarıyla 17.359 işçinin 6622 esnafın üye olduğu birliğe o tarihte üye olmayan 6000 işçi ve 3500 de esnaf vardı. Birliğe üye olan en kalabalık işçi grubu 9653 kişi ile tütün ve 2146 kişi ile de sanayi işçileri idi. Birlik bünyesinde yer alan dernek sayısının 1940 yılında 27'ye düştüğü görülmüştür. 1940 yılında kabul edilen nizamnamede binek araba sürücüleri, çarşı hamalları işçi dernekleri ve motorlu vasıta sahipleri, binek araba sahipleri ve salon sandalcıları esnaf dernekleri yer almamıştır. 1940 nizamnamesinde yer alan dernekler şu şekilde sıralanmıştır: "*İşçi Dernekleri: Deniz işçileri, eczane kalfaları, fırın işçileri, garsonlar, gümrük hamalları, imtiyazlı şirketler memur ve müstahdeminleri, kutucular, şoförler, ticarethane memur ve müstahdeminleri, tütün işçileri, sanayi işçileri, yapıcılar ve yük araba sürücüleri. Esnaf Dernekleri: Ayakkabıcılar, bakkallar, balıkçılar, berberler, ekmekçiler, güzel sanatlar, kahveciler, kasaplar, kolonya baharatçılar, lokantacılar, müzayede bedesteni, sütçüler, terziler, yük araba sahipleri."*

İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği üyelerine sağlık, kıyafet, hukuki danışmanlık, para yardımı gibi konularda yardım ediyordu. Örneğin 1937 Haziran ayı boyunca 4650 kişi; sağlık ve sosyal yardım görürken, 372 lira 9 kuruş genel para yardımı yapıyordu. Aynı yılın ağustos ayı boyunca sağlık ve sosyal yardım gören üye sayısı 4582 kişi; yapılan genel para yardımı da 282 lira 70 kuruştur. Yardım kalemleri arasında en çok "*dispanserde muayene ve ilaç; pansuman, enjeksiyon; doğum ve ölüm yardımları*" oluşturuyordu. Genel olarak bakıldığında birliğin toplamda 1936 yılı içerisinde 39.745; 1937 yılında 39.396; 1938 yılının ilk on ayında da 35.373 kişiye sağlık, para ve eşya yardımında bulunduğu belirtilmiştir.

Birlik bünyesinde çalışan dispanser 1945 yılında açılan İzmir İşçi Sağlığını Koruma Cemiyeti'nin hastanesine devredilmesi ile birliğin en önemli işlevlerinden biri olan sağlık hizmeti başka bir kuruluşa bırakılmış olur. Birliğe ait

dispanserin devredilmesi; ardından 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklik ile kabul edilen "sınıf esasına dayalı örgütlenme yasağı"nın 10 Haziran 1946 tarihinde kaldırılması ile sendika kurulmasının önünün açılması ve peşi sıra İzmir'de de pek çok sendikanın kurulması birliğin yerinin doldurulma çabası olarak kabul görmektedir. Net bir tarih bilinmemekle beraber yaşanan gelişmelerden birliğin 1947 yılında ortadan kalktığı düşünölmektedir.

Beral ALACI

KAYNAKÇA

BCA, Fon Kodu: 490.01.00.00.1443.18.01 (İzmir'deki İşçi ve Esnaf Teşekküllerinin Durumunu Bildirir Raporlar / 28.12.1944)

BCA, Fon Kodu: 490.01.00.00.1462.62.2 (İzmir'de Bulunan Esnaf Ve İşçi Cemiyetlerinin Şekil Ve İdareleri İle İlgili Beyanname / 11.12.1934)

BCA, Fon Kodu: 490.01.00.00.1462.65.1 (İzmir İşçi Ve Esnaf Kurumları Birliği'nin 1937 Yılına Ait Hesap Cetvelleri / 09.10.1937)

CHF Nizamnamesi ve Programı, Ankara 1931.

CHP Programı, (Dördüncü Büyük Kurultay), Ankara 1935.

MAKAL, Ahmet, "Türkiye'nin Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde CHP ve Esnaf Teşekkülleri: 1946-1950", **Çalışma ve Toplum**, 2016/2, s.611-646.

UYAR, Hakkı, "Devletin İşçi Sınıfı" ve Örgütlenme Girişimi: CHP İzmir İşçi Esnaf Cemiyetleri Birliği (1935)", **Tarih ve Toplum**, S 160, Nisan 1997, s.14-20.

VARLIK, M. Bülent, "İzmir İşçi ve Esnaf Birlikleri Genel Bürosu Nizamnamesi (1935)", **Kebikeç**, S 5, 1997, s.201-206.

VARLIK, M. Bülent, "İzmir İşçi-Esnaf Kurumları Birliği Yardım Talimatnameleri (1935-1936)", **Kebikeç**, S 4, 1996, s.195-201.

09/09/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/izmir-isci-ve-esnaf-kurumlari-birligi/?pdf=3554> adresinden erişilmiştir